ЛАТИНСКИЯТ НАДПИС ОТ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Елена Иванова, Павел Георгиев (Шумен)

Преди около век, при разкриване на голямата преславска базилика в местността "Гебе клисе", е била намерена мраморна плоча с частично запазен латински надпис, който остава без аналог в средновековната българска култура (обр. 1).

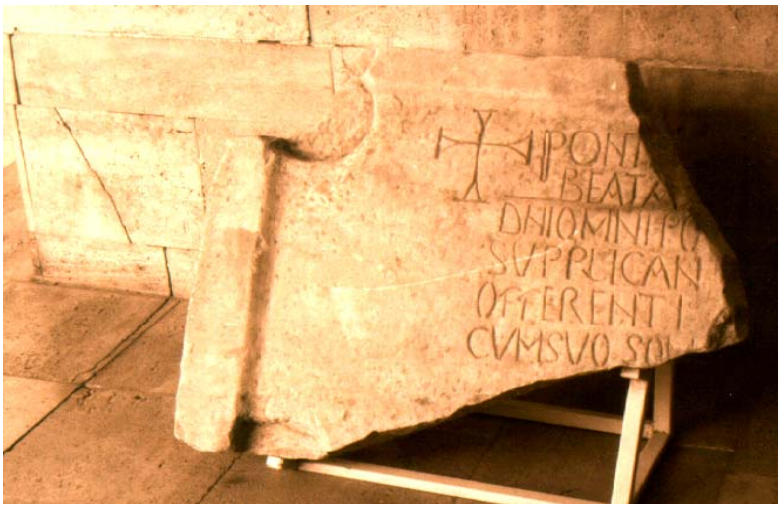

Обр.1. Мраморна плоча с латински надпис от Гебе клисе. Велики Преслав, музей.

Първите публикации на уникалния епиграфски паметник принадлежат на Карел Шкорпил[1]. В тях пионерът на българската археология тълкува надписа като "католически" (папски) и надгробен, като попълва в този смисъл липсващите части, с изключение на редове 1 и 5, където се очаква, че е стояло името на "понтифекса"(вж. обр. 3). След Карел Шкорпил специално внимание на надписа обръщат последователно Всеволод Николаев, Иван Дуйчев и Веселин Бешевлиев. За първия от тях плочата с латински текст е "дарителна грамота", адресирана от български владетел, вероятно княз Борис-Михаил (852-889), към римски папа, вероятно Николай I (858-867)[2]. Според него дарението е извършено по време на престоя на латинска църковна мисия в България в периода 866-870 г. Главната заслуга на Вс. Николаев е в преодоляване на схващането на надписа като надгробен и обвързването му в палеографско и текстово

[1] ***Шкорпил, К.*** Окопы и землянные укрепления Болгарии.- ИРАИК, X, 1905, с. 509, бел. 1, табл. XCVIII, 8 (липсва); Преслав.- ИВАД, III. Варна, 1910, с. 140; Паметници от столица Преслав.- В: България 1000 години. С., 1930, с. 222, табл. XLIX (с. 274).

[2] ***Nikolaev, V.*** Une charte lapidaire bulgare du IX-e siècle.- ИБАИ, XVII, 1950, 132-145.

отношение с латинските писмени паметници от средата на IX в. Изключително важно значение и днес има неговата констатация, че ключът за попълване и разбиране на текста има думата offerenti, която приема за "отглаголна форма в дателен падеж", отнасяща се за анонимен папа, като "жив човек". Мнението му, че "лапидарната грамота" е своеобразен призив към папата да служи литургия в преславския храм е обаче явна несъобразност. Според Ив. Дуйчев надписът е посветителен за храма, в който е намерен. От него е запазена част и той трябва да бъде реконструиран в светлината на писмените източници за връзките на България с Рим непосредствено след пристигането на църковната мисия през 867 г.[3] Така видният наш историк достига до попълване, в което актът на освещаване на храма в Преслав се отнася към "десетата година" от понтификата на папа Николай I и е извършен "в присъствието на княза на българите Борис със целия негов клир и народ". Това разбиране за смисъла на надписа има и Васил Гюзелев[4]. Според В. Бешевлиев обаче предприетите попълвания и тълкувания на надписа от Преслав са несигурни[5]. Въпреки това, той предлага попълване без обосновка, от което се вижда, че подобно на К. Шкорпил приема надписа по-скоро за надгробен, без да отхвърля възможността за връзката му с папския Рим.

Краткият преглед ни убеждава, че въпреки специалните занимания, текстът на надписа не е изяснен, а самият паметник остава без установен характер и хронология. Основните причини за това, според нас, се крият в отсъствието на обективен и детайлен анализ на археологическите, епиграфските и езикови дадености.

От скромната информация на Карел Шкорпил за местонамирането на плочата с латинския надпис е ясно, че тя е била открита при разкопките на РАИК "близо до олтарната част" на базиликата. Особеностите и размерите ѝ позволяват да се схване като профилирано пано от балюстрада на канцел. В подкрепа на това се явява наличието откъм запазения ѝ страничен ръб на широк до 4 см ръб за вклиняване в жлеб на колонка. До нас е достигнала лявата част от паното. Тя има следните максимални размери: височина 0,73 ширина 0,94 и дебелина 0,13 (0,095) м. Надписното поле е с размери 0,39 х 0,33 м и остава в средната част на плочата. При това положение нейната ширина е възлизала на около 1,36 м, а височината ѝ, ако съдим от счупването през кръглото гнездо в долния ъгъл и липсата на широка 0,07 м надлъжна рамка, ще да е надхвърляла 0,80 м. Това е формат

[3] ***Dujcev, I.*** Testimonianza epigrafica della missione di Formoso, vescovo di Porto, in Bulgaria (a.866\867).- In: Medioevo Bizantino-slavo, I. Roma, 1965, 183-192, 551.

[4] ***Петров, П., В. Гюзелев.*** Христоматия по история на средновековна България, I. С., 1978, с. 170**.**

[5] ***Besevliev, V.*** Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien. Berlin, 1964, № 54, s. 39-40.

на пано, обичаен за канцел[6]. Ширината на плочата с надписа съответства приблизително на установеното от К. Шкорпил разстояние между стената и колонката от преградата пред централната част от олтара на базиликата "Гебе клисе"[7]. Трябва обаче да се изтъкне, че както надписът, така и изсечените в ъглите гнезда с диаметър до 0,16 и дълб. 0,035 м не са характерни за оформлението на балюстрадните плочи. Във Византия те носят скулптирана украса от абстрактно-орнаментални мотиви, в които доминира християнската символика и рядко надписи, особено с характера на нашия. Против схващането на плочата с латинския надпис като обичаен детайл от византийски темплон говори и отсъствието на следи от поставяне над нейния горен ръб на характерния за него двустранен балюстраден корниз (архитрав). По-вероятно е при това положение плочата да е от канцел на mensa sacra. При разкопките в центъра на презвитерия е открит масивен фундамент с размери 3,0 х 1,80 м[8]. В случай, че парапетът е следвал обиколката на този фундамент, е най-правдоподобно да допуснем, че плочата с латинския надпис е стояла на една от тесните страни или пък, заедно с втора подобна, е оформяла видимата откъм наоса дълга страна.

Гнездата в ъглите на плочата изглежда са били разположени симетрично. Изсичането им отчасти в очертанията на нейната рамка подсказва, че те са резултат от допълнителна намеса, вероятно при вторично използване. Положението им в четирите й ъгъла, както и наличието на релефна рамка, дават основание да се формулира хипотезата, че плочата е послужила за поставка на малка mensa sacra, при което надписът е оставал "скрит"под нейния плот. Така или иначе, лявата й половина е открита в съседство с олтарната част на този храм. Това говори, че както автентичното й място, така и предполагаемата й вторична употреба са били свързани с този преславски храм.

Местоположението на базиликата и нейните архитектурни особености дават основание тя да бъде обосновано свързвана с българското църковно строителство от втората половина на IX или началото на X в.[9] Редица изследователи са склонни да мислят (не без влияние на "папския" надпис), че строежът на храма датира от времето на римската мисия у нас през 60-те години на IX в.[10] Анализът на неговата архитектура обаче

---

[6] Срв. ***Лазарев, В. Н.*** Три расписных эпистилиев и византийский темплон.- В: Византийская живопись. М., 1971, 110-136 и цит. литература и посочени образи.

[7] ***Шкорпил, К.*** Преслав…, 123-124; Паметници…, табл. XIV,1,VIII. Общата дължина на преградата е 6,40 м, но в средата е имало отвор, фланкиран от колонки, чиято дебелина от около 0,30-0,40 м оставят страничните части с ширина около 1,40 м.

[8] Пак там, табл. XIV,1,E.

[9] ***Иванова, В.*** Проучвания на църквата Гебе клисе.- ГНМ, V, 1926-1931, 229-232; ***Мавродинов, Н.*** Старобългарското изкуство, I. С., 1959, с. 165; ***Миятев, К.*** Архитектурата в средновековна България. С., 1965, с. 92.

[10] ***Dujcev, I.*** Op. cit., 191-192; ***Овчаров, Д., Ж. Аладжов, Н. Овчаров.*** Големият царски дворец във Велики Преслав, I: Преславската патриаршия през X век. С., 1991, с. 116.

насочва датировката му най-рано през 80-те години на IX в.[11] "Западните" белези са главно в отделни архитектурни форми и те имат "вторичен" характер, наслагвайки се към оформящото постепенно своя облик базиликално строителство в Преслав. Останките от вътрешната украса: мраморни плочи със стилизирани растително-геометрични орнаменти, както при най-представителните дворцови постройки, говорят за обзавеждане на интериора на храма и през X в. Всичко това изключва възможността храмът "Гебе клисе" да е изграден още по време на латинската мисия от 60-те години на IX в. Църковното строителство у нас по това време има черти, които познаваме от паметници като Дворцовата, Голямата, както и от някои "еднотипни" базилики в тогавашната столица Плиска и които отсъстват в архитектурата на "Гебе клисе"[12]. Особено категорични са данните за строителната техника и архитектурната декорация, които имат белезите на монументалното строителство в Преслав от края на IX в. насетне.

В строителната история на базиликата "Гебе клисе" могат да се открояят два основни периода. Първоначално това е храм, който по своята топография и характер се явява аналог на Голямата базилика в Плиска, но от времето на изграждането на новата столица през 80-те или 90-те години на IX в. С този начален период трябва да свързваме и паното за олтарна преграда с латински надпис. По-късно, може би още в края на IX или през X в., храмът получава "византийска" по своя характер украса и променя първоначалното си предназначение. Може би тогава именно нехарактерното за византийския тип олтар пано с необичаен латиноезичен надпис[13] е било снето от неговата преграда и преупотребено в един от олтарите, но така че надписът да остане невидим за богомолците[14].

Всичко това подкрепя схващането на латинския надпис от Преслав като автентичен паметник на църковните връзки на България с Рим, но след понтификата на папите Николай (858-867) и Адриан II (867-872). В наскоро излязла наша работа ние изказахме мнението, че най-вероятната дата за

---

[11] ***Георгиев, П.*** Базиликата "Гебе клисе" и въпросът за връзките между България и Рим в края на IX в..- В: Преславска книжовна школа, 6. С., 2002, 44-57.

[12] ***Георгиев, П.*** Дворцовата църква в Плиска и църковното строителство след покръстването.- Векове, 1985, 3, 60-61; Церковное строительство в Болгарии во второй половине IX в.- В: Труды Пятого международного конгресса славянской археологии, III, 2а. М., 1987, 70-71; Проучвания в Голямата базилика в Плиска през 1979-1980 г. – В: Плиска-Преслав, 6. Шумен, 1993, 49-68; Християнските храмове в Плиска – топография и функция.- В: Християнската идея в историята и културата на Европа. С., 2001, 17-39.

[13] Във Византия по времето на Михаил III (842-867) и патриарх Фотий латинският език се определя като "варварски скитски език". Срв. ***Charanis, P.*** Ethnic changes in the Byzantine Empire in the seventh Century.- DOP, 13, 1958, p. 43.

[14] Практиката да се използват старинни надписи при оформянето на mensa sacra в църковни олтари е доста разпространена. Срв. например в Преслав преупотребата на първобългарски инвентарен надпис от езическо време в църква № 1 в "Аврадака": ***Иванова, В.*** Разкопки в Аврадака в Преслав.- РП, III, 1948, с. 17.

построяването на базиликата "Гебе клисе" в Преслав и на открития в нея латински надпис е времето на папа Формоза (891-896)[15]. Последвалата работа с текста на надписа конкретизира тази възможност, очертавайки и други възможности за датировка през 80-те и 90-те години на IX в.

Надписът е грижливо врязан и за разлика от повечето гръцки и старобългарски епиграфски текстове е издържан в калиграфско отношение (обр. 2).

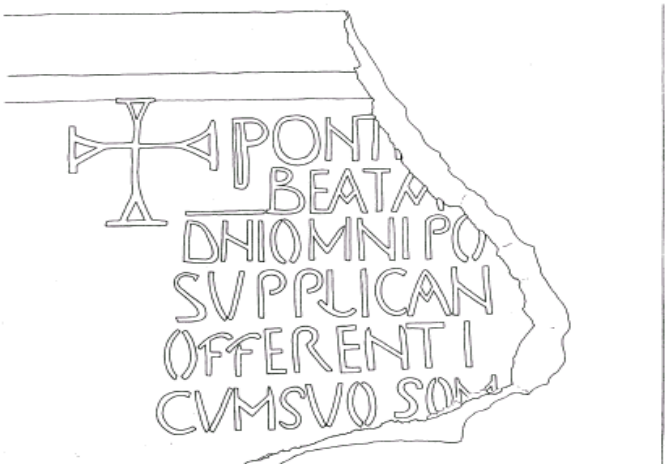

Обр. 2. Препис от латинския надпис.

Според палеографския анализ на Вс. Николаев буквите са курсивни и имат паралели с латиноезични епиграфски текстове или ръкописи от втората половина на VIII и първата половина на IX в.[16] Това потвърждава в своя анализ и Ив. Дуйчев[17]. От своя страна, ние искаме да наблегнем върху еднообразното изписване на буквите, "нарушено" съзнателно, единствено при маюскулните P и B в началото на текста. Особено ясно личи това при буквите F и L. При курсивното и отчасти при маюскулното P петлицата не е затворена[18]. Цялостното впечатление от палеографията на буквите и оформлението на надписа е, че става въпрос за текст, изсечен върху плочата по четлив и грижливо оформен модел, изпратен в Преслав най-вероятно от папската канцелария. В подкрепа на това категорично говори и лексиката, която е заета от словесния фонд на папските документи и епиграфски паметници.

Нищо в размерите и оформлението на плочата, както и на текста в нея не подкрепя изказаното мнение, че паметникът е с надгробен или възпоменателен характер.

---

[15] ***Георгиев, П.*** Базиликата "Гебе клисе" и въпросът за връзките…, с. 50 и сл.
[16] ***Nikolaev, V.*** Op. cit., p. 141 sqq.
[17] ***Dujcev, I.*** Op. iit., p. 184, note 2.
[18] По такъв начин буквата наподобява формата на апостолически жезъл.

Запазеното от надписа е достатъчно да се каже със сигурност, че той е бил само в шест реда, като четвъртият и петият от тях са изцяло запазени, както личи от отсъствието на други букви отдясно. Това до известна степен важи и за трети ред. Изместването на текста наляво, заради инвокативния кръстовиден символ в началото, позволява да се допуска, че първите два реда са продължавали малко по-надясно от условната граница, която очертават последните букви от редове 3-5. Възможно е все пак текстът в края да е образувал седми, непълен ред.

Разполагането на текста върху плочата показва категорично, че той е заемал малка част от нейната повърхност. Това обезсилва предлаганите досега реконструкции, допускащи необосновани попълвания (срв. табл. на обр.3).

Латинският надпис от Велики Преслав

+ PONT[ ]
BEATA[ ]
DNIOMNIPO[ ]
SVPPLICAN[ ]
OFFERENTI[ ]
CVMSVOSOM[ ]

К. Шкорпил

+ Pont[ifici]
beata[e memoriae servo]
D(omi)ni omnipo[tentis]
supplican[ti pro nobis et]
offerenti[ ]
cum suo som[mo studio]

Вс. Николаев

+ Pont[ifici summo]
Beata[m hanc domum]
D(omi)ni omnipo[tentis servus erexit]
supplican[t pro rege et pro populo converso et]
offerenti[ ]
cum suo som[mo clero.]

Д. Дечев

Beata[e Ecclesiae Romanae praesuli]
D(omi)ni omnipo[tentis servo]

Ив. Дуйчев

+ Ponti[ficatus Nicolai papae I]
beata[e memoriae anno X in nomine]
D(omi)ni omnipo[tentis haec ecclesia]
supplican[ter consecrata est]
offerenti [rege Bulgarorum Boris]
cum suo som[mo clero et populo +]

В. Бешевлиев

+ Pont[ianus episcopus Petro (oder ein anderer Name) presbytero]
beata[e ecclesiae catholicae (oder memoriae) misericordiam]
D(omi)ni omnipo[tentis semper pro nobis]
supplican[ti et omnibus munera]
offerenti [hic sepulturam dedit]
cum suo som[mo studio] oder som[pto et studio?]

Обр.3. Таблица с различните попълвания и прочит на латинския надпис.

От попълването на редовете, според представената таблица, е видно, че у всички автори те завършват различно. Допускаме, както споменахме по-горе, че надписът е бил подравняван, макар е не напълно стриктно, както отляво, така и отдясно. Очевидно ръководещото автора му положение е всеки от редовете да започва с нова дума. Това е показател, че надписът не е издържан изцяло в т. нар. scriptio continuata, което впрочем ясно се вижда и на последните два реда. Най-близо до това оформяне на надписа е четенето

на К. Шкорпил, който допуска най-малък брой букви. Другите автори допълват значително повече. Цялостният вид на запазения къс от плочата и ситуирането на надписа върху малка площ в цетралната й част налагат неговото разчитане с помощта на минимален брой добавени букви. Така се избягва натрапващата се асиметрия при допускане на по-дълги редове и значително се намалява степента на хипотетичност при самото разчитане. Дължината на редовете е формален критерий, който ни дава основание да не приемем предложените от Вс. Николаев, Ив. Дуйчев и В. Бешевлиев варианти на четене.

За Вс. Николаев ключът за попълване и осмисляне на текста е във формата OFFERENTI, която той, а и другите автори определят като причастие в дателен падеж, отнасящо се до анонимен папа като жив човек[19]. Изписаното върху петия ред и за нас предлага ключ за нов прочит и осмисляне на текста. За разлика от всички автори, които са публикували разчитане на надписа, приемайки OFFERENTI за една цялостна причастна форма, ние обръщаме специално внимание на очевидния факт, че крайната буква I е изписана на видимо по-голямо разстояние от предходящата буква T. Същевременно, много показателно е и това, че в запазеното след I място няма и следа от букви. Тези два незабелязани от нашите предшественици факта ни дават основание да приемем OFFERENT за форма в бъд. време, 3 л. мн. ч. от глагола offero `предоставям, предлагам, давам`, а буквата I за инициал на търсеното от всички изследователи папско име, по всяка вероятност I(ohannes). Наистина Ив. Дуйчев приема, че папата е Николай I, но за това в самия надпис липсват дори минимални податки. Това изглежда е накарало Вс. Николаев и Д. Дечев да се въздържат от неправомерно попълване и да споменават името на този папа само в своите разсъждения около историческите събития във връзка, с които те свързват самия надпис[20]. В. Бешевлиев също произволно попълва име, но за него то е на Pontianus episcopus: Петър (или някой друг)[21].

За разлика от К. Шкорпил и Вс. Николаев, които попълват на първия ред дателната форма PONTIFICI и от Ив. Дуйчев и В. Бешевлиев, които получават именителните форми, съответно PONTIFICATUS и PONTIANUS, ние предполагаме, че там следва да се очаква един nominativus subiecti PONT(IFEX) [SUMMUS\MAXIMUS], следван на втория ред от атрибутивното съчетание BEATA(E) [ECCLESIAE] в родителен падеж, който синтактично представлява Genitivus possessivus. На трети ред, заедно с всички автори, и ние четем съкращението DNI като DOMINI, следвано от съгласувано определение OMNIPO(T)[ENTIS]. С изключение на К. Шкорпил, всички автори добавят и други думи на този ред. Според нас там е стояло само D(omi)ni omnipot[entis]. Считаме също, че на

[19] ***Nikolaev, Vs.*** Op. cit., p. 136.
[20] ***Ibidem*****,** 139-140.
[21] ***Beševliev, V.*** Op. cit., S. 140.

четвъртия ред е имало само една дума: SUPLICAN[TIBUS], като форма за дателен падеж, множествено число на сегашното деятелно причастие от глагола supplico ‘падам на колене, коленопреклонно се моля, смирено умолявам Diis’. За последния шести ред приемаме, че представлява част от формула, която е придружавала папското име с инициал I, така че има характер на “подпис”, който може да се представи така: I[ohannes] cum suo som(mo) [clero]. Формата sommo е изписана с **o** вместо **u** и произлиза от summus 3 `върховен, най-висок, височайш`, в резултат на фонетична промяна, характерна за късния латински език и за някои романски езици[22].

Цялостният текст на надписа, който според предложеното разчитане представлява едно единствено изречение, би станал пълен от синтактична гледна точка и ясен като съдържание, ако допуснем, че към четвъртия ред има още една дума, примерно donum ‘дар, подарък’. Вместо нея там може да се предполага също и pecuniam, pecunias ’пари, парични суми’ или друга подобна по значение дума[23]. Така или иначе, тя вероятно е фигурирала в текста, изпратен от Рим, но липсва върху плочата с надписа и не ни остава друго, освен да приемем, че е била съзнателно пропусната. Не остава без обяснение и несъгласуваността между подлога – Върховният жрец (понтифексът) и сказуемото в множествено число. Подобна особеност е установена още в класическия латински език, като подлогът е свързан с друг участник в действието, въведен с предлога cum[24].

С тези аргументи предлагаме следното разчитане на текста[25]:

+PONT(IFEX) [MAXIMUS]
BEATA(E) [ECCLESIAE]
DNI OMNIPO(T)[ENTIS]
SUPPLICAN[TIBUS]
OFFERENT I[OHANNES]
CUMSUO SOM(MO) [CLERO]

Преводът на български език би бил:**” Понтифексът на Блажената [Църква] на Всемогъщия Бог ще предоставят на коленнопреклонно молещите се [дар]. Йоан със своя височайш [клир]”.**

Внимателното изучаване на текста води към извода за неговото изготвяне в последните години от управлението на папа Йоан VIII (872-882). Възможно ли е от историческа гледна точка построяването на храм с папски посветителен надпис по това време? Знае се, че след 871 г. България възстановява връзките си с Патриархата в Константинопол, и макар да поддържа спорадични контакти с Римската курия, влиза трайно в обсега на

[22] ***Федорова, Е. В.*** Латинские надписи. М., 1976, с. 41.
[23] ***Дворецкий, И. Х.*** Латинско-руский словарь. М., 1976, с. 347, с. 734 (s. v.).
[24] ***Гандева, Р. и кол.*** Латинска граматика. С., 1966, с. 190.
[25] Допълните в големи скоби думи или части от думи са без реалии върху плочата с надписа, докато тези в кръгли скоби са на местата, където тя е отчупена и могат да се вместят обосновано в рамките на надписното поле.

византийската църковна политика. В резултат на това получава и автономна църква с ранг на архиепископия[26]. Многобройни писма на папа Адриан II и особено на папа Йоан VIII до княз Борис и други видни личности в Плиска през 70-те години на IX в. документират ясно стремежа на апостолическия престол да възстанови контрола си над диоцеза България[27]. Колкото и настоятелни да са били тези обръщения и молби на папите, те били оставяни от княз Борис-Михаил без последствия[28]. Особено активен става римският първосвещенник след 878 г., когато в българската столица вече резидира гръцко духовенство начело с известния от папско писмо и от свои моливдовули "Георги, архиепископ на България"[29]. Очевидно след тази дата в България, под попечителството на Константинополския патриархат и лично на папския противник патриарх Фотий започва фактическото изграждане на българска църковна организация с прелати, изпратени от Византия. Едновременно с това Съборът в Константинопол през 878-879 г. изглежда постигнал донякъде компромис между двете Църкви по отношение на българския диоцез и гръцкото духовенство оставало там, вече признато от папа Йоан, но срещу задължението то самото да признае патриаршеския авторитет и на Римската катедра[30] Това именно е накарало Йоан VIII да умножи своите молби и настоявания, с надеждата да накара българския владетел и неговите съратници да се върнат "в лоното на светата Римска църква, която иска вие да станете участници във вечното блаженство (sancte Romane ecclesie, que vos eterne beatitudinis cupit esse participes)"[31].

Особено важна информация съдържа последното писмо на папа Йоан VIII до княз Борис-Михаил. В него се съдържа абзац, на който досега не е обръщано внимание, но който изглежда има връзка с разчетения от нас латински текст от Велики Преслав. По тази причина ще го цитираме изцяло: "Понеже при добрите неща трябва да се хвали не толкова началото, колкото краят, ние благодарим на всемогъщия Бог (**Deo omnipotenti**)…, който досега закрепи върху непоклатимостта на истинската вяра вашето добро желание и правейки ви предан на себе си, направи в действителност, както някога, да блесне светлината… **И затова сметнахме за достойно да отдадем съответна благодарност на вашата преданост (курс. Е. И., П. Г.),** тъй като отчасти краят показва каква преданост се стараете да запазите

---

[26] ***Събев, Т.*** Самостойна народностна църква в средновековна България. С., 1987, 226-232.

[27] ***Iohannis VIII papae.*** Epistolae.- Латински извори за българската история, II. С., 1960, с. 137 и сл.

[28] ***Гюзелев, В.*** Княз Борис Първи. България през втората половина на IX в. С., 1969, с. 260 и сл.

[29] ***Георгиев, П., Ст. Витлянов.*** Архиепископията-манастир в Плиска. С., 2001, с. 199 и сл.

[30] За това вж. ***L`Huillier, P.*** Les rélations bulgaro-byzantines au IXe-Xe siècles et leur indiceanses ecclésiastiques.- KMTE. Thessalonique, 1966, 221-222.

[31] Писмо до Петър, Цербула и Сундика и другите знатни и съветници на княз Борис от м. май 879 г. Срв. ЛИБИ, II, с. 161.

към **светата Римска църква**, майка и глава на всички земи, понеже я потърсихте и в началото на вашето покръстване и не пропускате да заявявате, че я имате и досега за ваша помощница за вечното ви спасение, като посещавате светите апостоли и търсите тяхната помощ, както казахме”[32].

Какво можем да извлечем от този витиевато построен текст? Очевидно папа Йоан VIII, вземайки повод от нестигнало до нас писмо или от устни уверения на пратеничество на българския княз до римския престол през 881-2 г.[33], се опитал да го призове отново за връщане към Рим. В думите “отчасти краят показва” личи плахата надежда на римския първосвещеник за връщане към “началото на вашето покръстване”. Ние знаем, че основанията за папските надежди са били по-скоро мечтани, отколкото реалности но в текста има нещо особено важно. Това е заявлението: “**да отдадем съответна благодарност на вашата преданост** (congruas grates referre)”. Разбира се, папската благодарност е могла да има най-различна форма, включително и тази на изпратеното писмо. Моментът в българо-латинските връзки обаче е бил решаващ за папското влияние в България и е изисквал не само думи, но и дела. Какви са тези дела, според нас, разкрива разглежданият надпис. Като текст той е безспорно творение на папската канцелария, което обаче е било изпълнено в българската столица в “лапидарната” си форма, в подчертано редуциран и абстрактен вид, който създава убеждението за преднамерена недовършеност. В него името на римския първосвещеник е неглижирано и е загатнато само с инициала “I”, въпреки наличието на място и възможности за по-ясно представяне . В списъка на римските папи от втората половина на IX в. има само един “понтифекс” с този инициал и това е Йоан VIII. По тази причина ние предложихме попълване на името I[ohannes][34]. Така, в светлината на разчетения от нас латински надпис, можем да изкажем мнението, че “благодарността” на папа Йоан VIII към княз Борис не е била голословна, а е имала най-вероятно формата на donatio на средства за изграждане на храм в строящата се към 880-882 г. нова българска столица[35]. Намереният в него надпис е лапидарен вариант на “грамота”, изпратена от папата до българския владетел.

Каква е обаче причината нейният текст да е във вида, в който го виждаме върху мраморната плоча? Отговорът се крие отчасти във факта, че 882 г. била последната от живота на папа Йоан VIII, който починал на 16 декември[36]. Прави впечатление, че макар и частично възпроизведен върху

[32] ЛИБИ, II, 179-180.

[33] За това вж. косвени указания в предното папско писмо от 881-882 г. Срв. ЛИБИ, II, с. 179.

[34] Пълен подпис на папа Йоан VIII вж. в негово писмо от 21 април 876 г.: Iohannes episcopus servus servorum… Срв. ЛИБИ, II, с. 146.

[35] За “подаръци (donis)” на княз Борис-Михаил за папата се говори в неговото писмо от юни-юли 879 г. Срв. ЛИБИ, II, 165-166.

плочата от Гебе клисе, текстът употребява по отношение на въпросния "дар" глаголна форма в бъдеще време. Така че, какъвто и характер да е имал дарът, в момента на изпращането на грамотата до българската столица, той е бил само обещание от страна на Йоан VIII. Вероятно по тази причина името на наскоро починалия папа е било загатнато само с неговия инициал[37].

Приемник на Йоан VIII е известният от общуването на Рим с Константинопол и България като дякон Марин (882-884). Българският княз поискал още от Адриан II (867-872) той именно да бъде ръкоположен за български архиепископ, вместо желания на първо място Формоза Портуенски[38]. В научната книжнина е изказано становище, че след възкачването си на престола и реабилитацията на известния приятел на княз Борис-Михаил епископ Формоза, папа Марин предприел решителни стъпки за привличането на България в обсега на Римската курия[39]. Досега на тази възможност се гледаше с недоверие, поради отсъствието на документални свидетелства. Латинският надпис от Преслав обаче поставя най-малко въпроса дали строежът на катедралния храм "Гебе клисе" не е бил продължен и довършен при понтификата на Марин или пък на самия Формоза (891-896)? Предприетият от нас опит за изчисляване на датата на неговото освещаване на името на "Апостол Петър" към 895 г. се оказва само една от възможностите[40]. Със същата относителна сигурност това

---

[36] Разказът на Анастасий Библиотекар по повод нареждането на Адриан II за преподписване на подготвените от неговия предшественик Николай I писма до България да стане "с неговото име", подсказва за възможността непопълването на папското име в преславския надпис да е станало по нареждане от Рим или по желание на неговите пратеници в България. Срв. ЛИБИ, II, с. 188.

[37] Наличието на място за изсичане на други букви след "I", дава основание да се предполага, че надписът е бил оформен с разчет името на новия папа да се попълни. Какво обаче е накарало хората в Преслав да не изпишат папското име остава скрито за нас. Може би това е било последвалата на 15 май 884 г. смърт и на папа Марин? Срв. бел. 40 и 41 тук за несигурната възможност храмът да е бил осветен тъкмо през април 884 г.

[38] ***Anastasius Bibliothecarius.*** Vita Hadriani II.- ЛИБИ, II, 193-194.

[39] ***Martinov, A.*** Annus ecclesiasticus graeco-slavus, AA. SS. Ocobris, XI, p. 120, 127 (цит. по ***Гюзелев, В.*** Цит. съч., с. 291, бел. 141).

[40] ***Георгиев, П.*** Базиликата "Гебе клисе"…, 51-53. Основанията ни за това се базират на съдържащата се в сръбски ръкопис от края на XIII в. "памет" за освещаване на храм на Св. Апостол Петър иже въ Българехь под дата 28 април. Срв. ***Турилов, А.*** Две забытые даты болгарской церковно-политической истории IX в. К вопросу о формирования болгарского церковного месяцослова Первого царства.- Старобългаристика, 1999, 1, с. 19 и сл. Годината 895 е приемлива по редица съображения: Пасха е на 20 април, а седмицата на т.нар. renovatio след това завършва с празника на Свмчк. Симеон, наричан "брат Господен" и рожден брат на Св. Апостол Яков, пръв епископ на Йерусалим, когото Симеон заменил на неговия престол. Тази евангелска история има доста точна аналогия с историята и ономастиката в българското княжеско семейство в края на 80-те и началото на 90-те години на IX в. (Срв. ***Георгиев, П.*** Личността на архиепископ Йосиф-Стефан (886-893).- В: Трудове на катедрите по История и Богословие, 2. Шумен, 1998, 47-55; **Същият.** Моливдовулът на

събитие може да се отнесе към 884 или 892 г.[41] Вероятността този въпрос да бъде разрешен остава на този етап хипотетична. Трябва да признаем обаче, че връзките на България с Римския престол през 80-те и 90-те години на IX в. не са заглъхнали напълно, както безапелационно се приема в нашата съвременна наука.

"Иосиф, архиепископ на България" от Смядово.- В: Сборник в чест на проф. Тодор Събев, С., 2004 (под печат). Към тези съображения следва да се добави и отбелязаното в месецословите под 25 април празнуване на освещаването на храм на апостолите Петър и Павел в Константинопол.

[41] Пасха през 884 година е на 19 април, а през 892 г. на 23 април. Останалите празници са с постоянни дати. Така че особеното им почитание от княжеската фамилия в България остава валидно и за тях, а до известна степен и за годините около тях. Най-сериозно влияние върху избора на 28 април за освещаване на храм на името на апостол Петър у нас обаче е оказало наличието в менологиона на Константинопол на специален празник за това на близкия 25 април. Срв. за това у А. Турилов, както и у: ***Коцева, Е.*** За църквата "Св. Петър в Бугарех".- В: Преслав, 6, 2004 (под печат).

THE LATIN INSCRIPTION FROM VELIKI PRESLAV

ELENA IVANOVA, PAVEL GEORGIEV

Summary

The article comments on an epigraph monument, found in the region of "Gebe Klise" near Veliki Preslav about a century ago. All publications, investigating the Latin inscription, have been thoroughly analyzed. Sources of historical facts as well as archaeological data have been adduced to support the new decoding of the inscription.

OFFERENTI, which is to be seen on the 5th line, is not a dative case participle form, but should be referred to as a plural future tense form of the verb **OFFERO**. The last **I** stands for the initials of Pope John VIII, so that in translation the inscription means:

"The Pontiff of the Blessed (Church) of the Almighty God shall grant the ones praying bent on their knees (a gift). John and his (high clergy)"

Conclusions:

- The Latin inscription is an authentic monument to the religious ties between Bulgaria and Rome from Pope's John VIII Pontificate (872 – 882).
- The inscription is identified to be a lapidary version of an unpreserved papal honorific document sent to prince Vladimir Rasate by Pope John VIII.
- The ties between Bulgaria and Rome continued existing in the 80's and 90's of the IXth c. as well.